

УДК : 376-056.264:616.89-008.434:[373.5.016:81'344]

*Рецензент: Данілавичюте Е. А.,
к. пед. н., завідувач лабораторії логопедії
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України*

**МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ
ФОНОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У ШКОЛЯРІВ 5-6 КЛАСІВ З ТЯЖКИМИ
МОВЛЕННЄВИМИ РОЗЛАДАМИ**

МЕЛЬНІЧЕНКО Т. В.

У статті висвітлена експериментальна методика діагностики стану сформованості фонологічних знань у школярів 5-6 класів з тяжкими мовленнєвими розладами; наведені зразки завдань, які використовувалися в процесі обстеження дітей; визначені основні групи фонологічних помилок та зазначені їх приклади.

Ключові слова: *тяжкі мовленнєві розлади, фонологічні знання, групи помилок.*

**МЕТОДИКА ДИАГНОСТИКИ СОСТОЯНИЯ СФОРМИРОВАННОСТИ
ФОНОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ ШКОЛЬНИКОВ 5-6 КЛАССОВ С ТЯЖЕЛЫМИ
РЕЧЕВЫМИ РАССТРОЙСТВАМИ**

В статье освещена экспериментальная методика диагностики состояния сформированности фонологических знаний у школьников 5-6 классов с тяжелыми речевыми расстройствами; приведены образцы заданий, которые использовались в процессе обследования детей, определены основные группы фонологических ошибок и указаны их примеры.

Ключевые слова: *тяжелые речевые расстройства, фонологические знания, группы ошибок.*

**METHOD OF DIAGNOSIS OF PHONOLOGICAL FORMATION
KNOWLEDGE AT STUDENTS OF 5-6 GRADES WITH SEVERE SPEECH DISORDERS**

The article deals with experimental methods of diagnosis of phonological knowledge formation in grades 5-6 students with severe speech disorders, examples of tasks that were

used in the examination of children, the basis of phonological mistakes and their examples are represented.

Keywords: *severe speech disorders, phonological knowledge, groups of mistakes.*

Категорія дітей з тяжкими мовленнєвими розладами складає значну групу дітей серед дітей з мовленнєвою патологією. Вітчизняні науковці у своїх працях зосереджують увагу на цьому питанні (Л. Бартенєва, Л. Волкова, Е. Данілавичюте, В. Ільяна, С. Заплатна, Л. Коваль, Ю. Коломієць, С. Конопляста, Р. Левіна, Ю. Рібцун, І. Садовнікова, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, М. Шевченко та ін.). Результати їх спостережень вказують, що мовленнєві порушення призводять до певних труднощів в оволодінні навчальним матеріалом з предмету «Українська мова» та мають негативний вплив на усі компоненти мовленнєвої діяльності дитини: фонологічний, лексичний, граматичний та семантичний.

Аналіз літератури з проблеми дослідження показав, що до основних індикаторів успішного оволодіння дитиною фонологічним компонентом мовлення та його провідною одиницею, фонемою, відносять:

- 1) правильну вимову всіх звуків української мови, звукосполучень (відповідно до орфоепічних норм), наголосів;
- 2) достатньо розвинений фонематичний слух, сформоване фонематичне сприймання, достатній рівень розвитку навички звукового аналізу /синтезу і фонематичних уявлень.

Лише за умови сформованих у достатній мірі вищезазначених компонентів відбувається оволодіння дитиною не лише фонологічними знаннями з рідної мови, а й накопичення нею в подальшому знань та умінь з лексичної та граматичної складової мовленнєвої системи.

Тому метою даної статті виступає розкриття змісту методики діагностики стану сформованості фонологічних знань у школярів 5-6

класів з важкими мовленнєвими розладами.

В процесі розробки експериментальної методики ми зацентували свою увагу на провідному розділі предмету «Українська мова» в 5-му класі «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія». Саме в темах цього розділу можна визначити рівень оволодіння та володіння дітьми такими фонологічними знаннями, як: поняття про звуки мови та звуки мовлення; голосні та приголосні звуки; різновидності приголосних звуків; позначення звуків мовлення на письмі; значення літер *я, ю, є, ї* та звукове їх позначення; склад та способи його творення та різновиди; наголос та особливості його використання в мовленні; наголошені та ненаголошені голосні; основні способи уподібнення приголосних; м'який знак та особливості його вживання у мовленні; апостроф та основні правила його вживання тощо. Саме від рівня оволодіння вищезазначеними поняттями залежить рівень оволодіння знаннями з тем «Орфографія», «Орфоепія», «Будова слова», «Морфологія», «Словотвір» у наступних класах з предмету «Українська мова».

З метою визначення основних напрямів діагностичного обстеження нами був проведений аналіз навчального інструментарію: підручників (Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т. Рідна мова : підручник для 5-го класу; Глазова О. П., Кузнецов Ю. Б. Рідна мова : підручник для 5-го класу; Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т. Рідна мова : підручник для 6-го класу), тестових посібників (Молочко С. Р. Українська мова. 5 клас; Омельчук С. А. Українська мова. 5-7 класи) та навчальних програм (програми з «Української мови» з рекомендаціями для 5-10 класів спеціальної загальноосвітньої школи для дітей з порушеннями мовлення; навчальні програми з «Української мови» для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання). Це дало підстави для здійснення ґрунтовної вибірки завдань, які лягли в основу методики визначення рівнів та особливостей оволодіння школярами з важкими мовленнєвими

розладами фонологічними знаннями.

З метою вивчення стану сформованості фонологічного компоненту мовлення у школярів з тяжкими мовленнєвими розладами нами був розроблений спеціальний діагностичний комплекс, який умовно був поділений на два блоки. До I блоку було включено завдання, які проводилися в груповій формі: виконання заданих вправ цілим класом одночасно: написання твору на задану тему, написання текстового та словникового диктантів. До II блоку увійшли завдання, які проводилися індивідуально з кожним школярем (виконання різного виду та типу складності). Наведемо деякі приклади запропонованих завдань.

Завдання 1.

Інструкція: *Напиши твір на тему «Мої зимові (осінні, весняні) канікули».*

Завдання 2.

Інструкція: *Запиши слова, уставивши необхідні букви та знаки.*

Грають_ся, _ело _елений _ай, _казати, чотир_ма, ход_ш, Т_бет, _тиснути, _иха _ічка, _ихий _кеан, ф_з_ологія, _арківські _роспекти, _формувати, цв_ях, _укерки «_ечірній _иїв», черв_як, сп_котний, зуп_нити, вишен_ці, п_юре.

Завдання 3.

Інструкція: *Прочитай уважно запропоновані слова. Запиши їх у дві колонки: у першу - ті, що починаються на голосний; у другу - ті що починаються на приголосний звук.*

Абрикос, бублик, вареник, варення, вишня, желе, ірис, каша, куліш, мед, обід, огірок, узвар, хліб, чай.

Завдання 4.

Інструкція: *Прочитай уважно запропоновані слова та запиши їх за алфавітом.*

Край, будинок, калина, зірка, груша, ганок, гудзик, дзига, бджола, рученька, дзюрчить, яблучко, їхати, дощик, хрущ.

Завдання 5.

Інструкція: Прочитай уважно запропоновані назви міст України та запиши їх у зошит. Вкажи кількість звуків і кількість букв в кожному слові.

Грем'яч, Калуш, Коваль, Макіївка, Маріуполь, Олександрія, Ямпіль, Яремча.

Завдання 6.

Інструкція: Перепиши слова, на місцях крапок уставляючи пропущені літери.

Ч...пурний, л...мон, л...ман, в...лос...пед, м...тро, д...ржава, г...рой, м...нати, ап...льсин, абр...кос, ц...буля, п...ріг, д...монстрація, м...лькати, ч...кати, ш...ршавий, ар...фметика, мат...матика.

Завдання 7.

Інструкція: Прочитай уважно запропоновані слова. Познач рядок, у якому в усіх словах під час вимови відбувається уподібнення приголосних. Запиши у зошит вірний варіант.

- а) народ, лічба, водій;
- б) ліс, охоронець, дід;
- в) легко, зсунути, нігті;
- г) дьогтю, журба, обріж.

Завдання 8.

Інструкція: Перепиши, вставляючи замість крапок, де потрібно, пропущені букви.

1. Хто на поріг, тому пиріг, хто від порога, тому щас...лива дорога.
2. Хата без господині – день без со...нця.
3. По парі пізнати, чим сер...це кипить.
4. Вередлива коза дуже вовкові корис...на.

5. Краще піз...но, ніж ніколи.
6. Де велика рада, там піс...ний борщ.

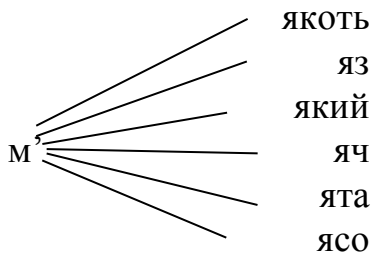
Завдання 9.

Інструкція: Прочитай уважно запропоновані слова. Познач рядок, у якому в усіх словах [o], [e] чергується з [i] при словозміні. Запиши у зошит вірний варіант.

- а) плече, школа, боєць;
б) вогонь, водовоз, горб;
в) мед, попіл, лісок;
г) береза, Львів, пень.

Завдання 10.

Інструкція: Відгадай слова, записані у схемі. Запиши їх у два рядки: у першому – односкладові, у другому – ті, що складаються більше ніж з одного складу.

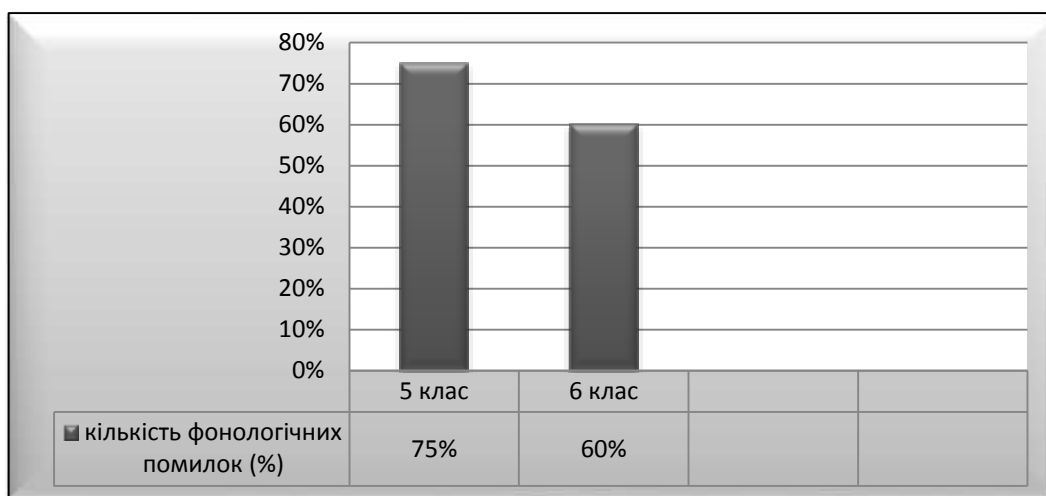

Нашим експериментом було охоплено п'яті та шості класи середньої загальноосвітньої школи № 248 (м. Києва) та спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 7 для дітей з тяжкими вадами мовлення (м. Києва).

Перед початком експерименту було проведено детальне вивчення анамнестичних даних учнів з карток стану здоров'я та розвитку дитини. Це дало можливість під час проведення індивідуального дослідження кожної дитини звернути увагу та фіксувати наявні порушення мовлення; рівень розвитку їх мовленнєвої діяльності; наявність специфічних помилок (пропусків; перестановок; додавань; перекручувань звуків та складів,

тощо); особливості психічних процесів та особливості їх поведінки під час виконання завдань.

В результаті аналізу даних проведеного дослідження ми отримали такі відомості: кількість фонологічних помилок під час виконання завдань в учнів п'ятого класу складає близько 75%, а шостого – близько 60%. Як видно із наведених показників, кількість помилок хоча і зменшується, різниця не є значущою (діаграма 1).

Діаграма 1. Кількість фонологічних помилок в учнів 5-6 класів з тяжкими мовленнєвими розладами

Слід зауважити, що дані наведеної діаграми відображають середню кількість помилок, яку допускають школярі під час виконання завдань діагностичного комплексу. Серед учнів зустрічалися й такі, що виконували певні види завдань без помилок, а деякі – з помилками різного ступеня вираженості.

Результати проведеного дослідження дозволили виявити різні ступені сформованості фонологічних знань у дітей з тяжкими мовленнєвими розладами та визначити основні групи помилок:

- заміни та змішування звуків: волосепед, матиматика, подрушка, жерстокий, жержина, шостиденка, очоньки, немо, шкода, кляняться,

Афреці, користуймося, голобити, чипурний, димонстрація, малькати, ширшавий, арифметика, шевчук, снішки, семестор, циркі, були, акработичних, вулицу, було, горні, подарункі, семестр, поджужкою, санех, симестер, Епіцентир, мойі, поїхав, їздили, провила, крещений, іскурсію,насушній, героїм, можливо, мистецтва, переживання, неможимо, насушний, мистецтва, фолькроль, найпоширіниших, насучний, осови, героям, літірадури, духавної, насучиний, найпоширинеших, видім, осномним, первисна, давнену, потрібна, розвисеного, ше, всилу, своїї, думка, загадчі, прислівїї, художні, йе, явищя, відтвори́є, розкрива́є, конкретноїї, героїі, велитень, граеш, Садней, перепишиш, скозати, Табет, фезеологія, помити, почистити, казацький, фізоологія, спекотний, тощо;

- пропуски звуків та складів: наші_, буд_, церк_в_ою, зап'яс_на, сніговик_, закінчивс_, дивитис_, називает_ся, спободалос_, нар_дження, д_уга, од_н, Закарпат_я, писимен_ик, письмен_ик, на_пошириніних, нав_илася, худ_жній, насущ_ий, художн_ої, переживан_я, найпоширеніши_, осново_, літерат_рні,фол_клор, мис_цетва, найпоширен__их, насущ_ий, фол_кльор, письмен_ик, фольо__р, жит_я, переживан_я, письменни_, осін_і, _мити, _чистити, Сід_ей, Вашин_тонг, пір_їна, м_ятний, каж_ш, фіз_ологія, _тиснути, вишен_ці, _ереказ, гра_ш, протес_ний, зап'яс_на, піс_ний, вставл_ючи, тощо;

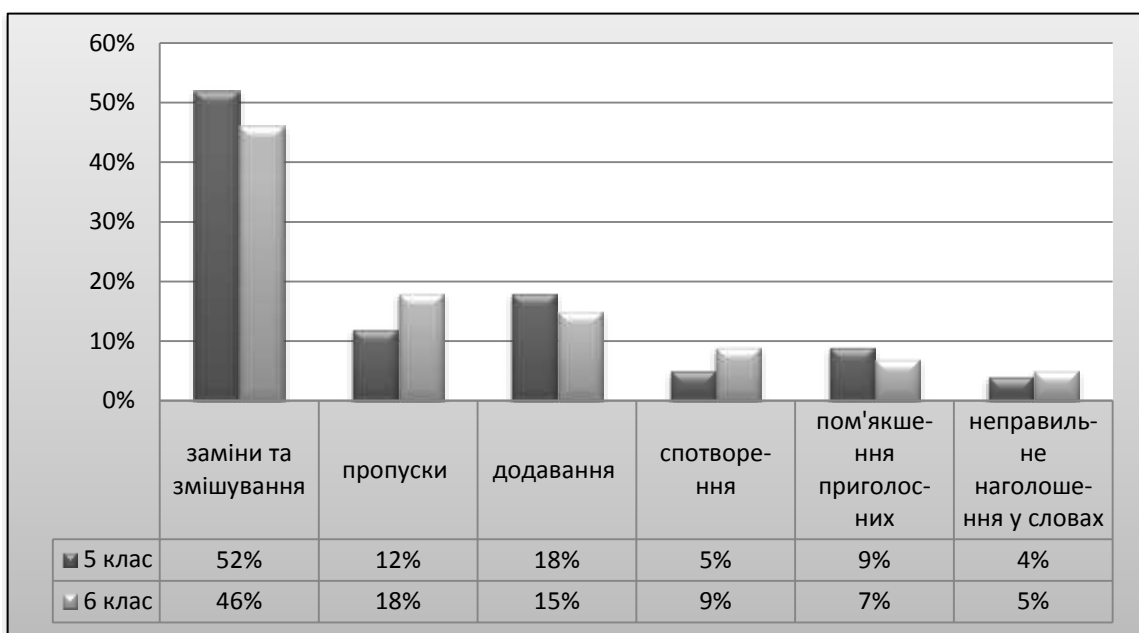
- додавання звуків та складів: сердце, щастлива, прикрастна, перехрестні, буревістник, областний, заводи, весело,насущтній, перевісна, перехрестні, іграли, насущсний, сллова, гордістть, вишенці, проспетти, сміємся, захистна, позначте,вставте, соннця, пристрастна, прочитайте, вимовте, перепишіть, заводи, вставити, сусідських, пристрасена, радісена, безкорислива, контрасиний, протесиний, сереця, буревісник, щасилва, соснця, тощо;

- спотворення звуко-складової структури слова: найпоширешених, конкренної, конкrekтої, мистецтства, насущі,найпоширішних, духалної,

халькльор, знайпоширитів, піпбіна, якформувати, Вашингот, розплести, пір'їнка, розписалися, князь, пісенний, тощо;

- пом'якшення приголосних звуків: щасья, сосоньці, гостиньців, фолькльор, конкретньої, мистецтва, чотирьма, мь'ятний, цибуль, букварь, тощо;

- неправильне наголошення у словах: крáпок, зáпитання, загáдка, пісати, слова́, ме́лькати, розсипа́лися, виготóвляти, нагóлосу, по́дія, зручнó, навч́илися, виготóвляти, тощо (Діаграма 2).

Діаграма 2. Співвідношення основних груп фонологічних помилок в учнів 5-6 класів з тяжкими мовленнєвими розладами

Підсумовуючи вищевикладені результати, можемо зробити такі висновки:

- 1) виявлені фонологічні помилки спостерігаються у більшості школярів з тяжкими мовленнєвими розладами (5 клас – 75%, 6 клас – 60%);
- 2) визначені основні групи помилок під час оволодіння фонологічним компонентом мовлення: заміни та змішування звуків;

пропуски звуків та складів; додавання звуків та складів; побуквенне прочитування тексту; спотворення звуко-складової структури слова; неправильне наголошення у словах;

3) детальний аналіз основних груп фонологічних помилок дасть можливість визначити механізми виникнення труднощів у засвоєнні даного компоненту мовленнєвої діяльності та шляхи їх подолання.

Література:

1. Глазова О. П. Рідна мова : підручник для 5 кл. заг. навч. закл. / О. П. Глазова, Ю. Б. Кузнецов. – К. : Освіта України, 2005. – 288 с.

2. Єрмоленко С. Я. Рідна мова : підручник для 5 кл. / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2005. – 240 с.

3. Єрмоленко С. Я. Рідна мова : підручник для 6 кл. / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2006. – 296 с.

4. Молочко С. Р. Українська мова 5 клас : підсумкові контрольні роботи (для шкіл з українською та російською мовами навчання) / Молочко С. Р. – Х. : Основа, 2011. – 80 с.

5. Омельчук С. А. Українська мова 5-7 класи: тестові завдання закритої та відкритої форм, контрольне аудіювання, читання мовчки, відповіді / С. А. Омельчук, М. В. Чаловська. – Х : Основа, 2008 – 190 с.

6. Програми з рекомендаціями для 5-10 класів спеціальної загальноосвітньої школи для дітей з порушеннями мовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.

7. Соботович Є. Ф. Нормативні показники та критерії оцінювання мовленнєвого розвитку (у його фонологічній ланці) у дітей дошкільного віку [Електронний ресурс] / Соботович Є. Ф. – Режим доступу : <http://ukrlogo.com.ua/node/138>

8. Соботович Є. Ф. Порушення мовного розвитку у дітей та шляхи їх корекції : навч.-метод. посіб. / Соботович Є. Ф. – К. : ІСДО, 1995. – 204 с.